

Türkçede kişi adlarının deyişselliği

Stylistic qualities of personal pronouns

Naile Hacızade¹

Received Date: 20 / 04 / 2017

Accepted Date: 12 / 07 / 2017

Öz

Dilde anlamsal ve işlevsel açıdan ayrılan diğer sözcük gruplarıyla kıyasta adılar kısıtlı söz varlığına sahiptir. Türkçede kişi adları da toplam altı sözcükten oluşmaktadır. Kişi adları, canlı ve bazen cansız varlıkların bildiriminde onların yerini alabilen sözcüklere dir. Kullanım alanlarının çok geniş olması, kullanım sıklığı bu sözcüklerin dilin temel sözvarlığında yer edinmesini sağlamıştır. Farklı dillerde kişi adları kavramının örtüşmesi bu kavramın evrensel alana ait olduğunu bir göstergesidir. Dil ve zihin ilişkilerinin çağdaş araştırmaları bazı birkaç belirtici gibi kişi adlarının kullanımının da insan psikolojisiyle doğrudan bağlantılı olduğunu kanıtlamaktadır. Kişi adları, dildeki tüm diğer göstergelerden farklı nitelikler sunan bir sözcük sınıfıdır. Kişi adlarının dilde özneliği ortaya çıkarmak için ilk dayanak noktasını oluşturduğu da bilinmektedir.

Anahtar sözcükler: Kişi adları, deyişsel, Türkçe, dil, sözcük.

Abstract

Pronouns have limited words compared with the other groups of words separated functional and semantic aspects. Turkish Personal pronouns also consist of six words. Personal pronouns are the words that can be used instead of live and, sometimes, inanimate objects. The wide area and the frequency of use enable them to exist in the basic vocabulary. Existence of the concept of personal pronouns in different languages indicates that this concept has universal area. The contemporary researches on the connection of language with mind proves that like some few specifies the usage of personal pronouns is also directly related to human psychology.

Keywords: Personal pronouns, stylistic, Turkish, language, word.

1. Kişi adlarının deyişselliği

Dil birimlerinin anlam özelliklerinin araştırılmasında onların temel anlamları kadar yan anlamları da önem arz etmektedir. Yan anlamlarla ortaya konulan duygu değeri özellikle bildirişimin vaz geçilmez öğelerinden biridir.

Deyişsellik, genel olarak edebiyatla bağlantılı olarak değerlendirilse de dil malzemelerinin bir özelliği olarak ortaya çıktığı için edebiyat kadar dili de ilgilendirmektedir. Söz varlığı zengin olan kelime grupları doğal olarak deyişselliğe de daha fazla hizmet etmektedir. Dilde anlamsal ve işlevsel açıdan ayrılan diğer sözcük gruplarıyla kıyasta adılar kısıtlı söz varlığına sahiptir. Soyut bir şekilde ad soylu sözcüklerin yerini almakla görevli olan adılar metnin farklı parçaları arasında, metinle söz edimi arasında, metinle dış dünya arasında bağ kuran dil araçları arasında yer alırlar. İnsanlar arasındaki iletişimde de adıların içeriğinde konuşmanın dış dünyayla ilişkilendirilmesi fikri yer alır (bk. Krongauz, 2005: 276-277).

¹ Assoc. Prof. Dr., Selçuk University, Konya, Turkey, nailehacizade@selcuk.edu.tr

Kişi adları, canlı ve bazen cansız varlıkların bildiriminde onların yerini alabilen sözcüklerdir. Türkçede kişi adları toplam altı sözcükten oluşmaktadır. Kullanım alanlarının çok geniş olması, kullanım sıklığı bu sözcüklerin dilin temel sözvarlığında yer edinmesini sağlamıştır. Farklı dillerde kişi adları kavramının örtüşmesi bu kavramın evrensel alana ait olduğunun bir göstergesidir. Kişi adlarını dildeki tüm diğer göstergelerden ayıran E. Benveniste, onların dilde özelliği ortaya çıkarmak için ilk dayanak noktasını oluşturduğunu yazmaktadır (Benveniste, 1995: 183). Burada bir noktaya değinmekte de fayda vardır. Dil ve zihin ilişkilerinin çağdaş araştırmaları bazı birkaç belirtici gibi kişi adlarının kullanımının da insan psikolojisiyle doğrudan bağlantılı olduğunu kanıtlamaktadır. Belirticiler, söz ediminde iletiyi gerçeklikle, zamanla, konuşan kişilerle bağlar. Konuşan kişiyi bildiren ‘ben’, söylemle doğrudan bağlıdır, dolayısıyla bir belirtici olarak işlev yapar. Belirticilerin kayboluşu şizofreni hastalığının açık dilbilimsel bir göstergesi sayılır. Bu, bildirişim psikolojisi açısından söyleşim yeteneği ve iradesinin kaybı anlamına geliyor. Şizofreni teşhisinde belirticilerin bulunmamasının rolü, F. Hölderlin (1770-1843) şiirlerinin malzemesine dayanan R. Jacobson tarafından ortaya çıkarılmıştır; bilindiği üzere, Alman şairi Hölderlin yıllarca bu hastalıktan muzdarip olmuş, zamanla çevresiyle sözel iletişim yeteneğini kaybetmiştir. Şair, ömrünün sonuna kadar harika şiirler yazmıştır, fakat bu şiirlerde kişi adları hiç geçmez (bk. Meçkovskaya, 2008:142-143).

E. Benveniste, adların doğrudan bir kavram ya da bir bireye gönderme yapmadığını belirterek şöyle yazar: “Ağaç sözcüğünün tüm bireysel kullanımının indirgenebileceği bir “ağaç” kavramı vardır; oysa, her an, tüm konuşucuların ağzından çıkan tüm *ben* kullanımını içerecek bir “ben” kavramı yoktur. “Ben” hiçbir sözlüksel birimi belirtmez” (Benveniste, 1995: 182). Dili yeni öğrenmeye başlayan çocuk, bu bağlantı geçişlerini zor izler. “Çocukların dil edinimi sırasında ilgi çeken bir nokta da kişi adlarının, özellikle *ben*’in geç öğrenildiği ve birçok çocuğun kendisi için bunun yerine, başkalarının kendisine hitap ederken söylediği kendi adını kullanmasıdır” (Aksan, 2003: 151). Çocuklar, genel olarak adların kullanımını nesne adlarından, isimlerden çok daha sonra benimserler. Fakat belli bir yaştan itibaren insanın konuşmayı anlamasını ve fikir ifadesini kolaylaştıran kişi adları gibi güçlü bir yapı kullanımına sahip olduğu kesindir.

Türkçedeki kişi adları, dil bilimsel olarak hemen hemen tüm ilgili çalışmalarda yer alıyor. Üretici (evrensel) dilbilgisi çerçevesinde de adlar üzerinde durulmuştur (bk. Uzun, 2000). Ama bu grubu oluşturan sözcüklerin bildirişimdeki çok zengin deyişsel özellikleri üzerinde fazla durulmamıştır.

Kişi adları özünde nettir, açıktır. Yerini aldığı varlıkla (konuşan kişi- *ben*, hitap edilen kişi- *sen*, hakkında bahsedilen kişi veya nesne- *o*, *ben*’in ait edildiği kişi grubu- *biz*, *sen*’in dahil olduğu kişi grubu- *siz*, *o*’nun dahil olduğu kişi grubu – *onlar*) ile ilgili ek bir bilgi içermez. Türkçede adlar eklerle de desteklenmektedir. Bazı durumlarda kişi ekleri adıl işlevini tamamen yüklenebilir. Bu durum, Türkçenin bir adıl düşürme dili olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Farklı şekillerde yanıtlanan bu soru, B. Öztürk tarafından da ele alınmış, Türkçenin bir adıl düşürme dili olmadığı sonucuna varılmıştır (ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk, 2000: 55- 64). Özellikle bildirişimde adıl kullanımı veya düşürülmesi ile ortaya çıkan anlam çeşitliliği de bu sonucu destekler niteliktedir.

Her adılın ve adıl kullanım durumunun dilde kesin belirlenmiş bir işlevi vardır. Fakat adılar, doğrudan anlamları ve işlevleri ile çeşitli anlatım koşullarında birbiriyle yer değiştirebilir. Bu sözcüklerin deyişsel renkleri de daha çok birbiriyle yer değiştirirken ortaya çıkar. Bir adıl yerine diğerinin kullanılması, bağlam içerisinde bir kişi bildiriminden öte duygusal değerlendirme aracı

olarak yer alır. Bu durum, konuşan kişiler arasındaki iletişimin çok yönlü ayrıntılarının ifade aracı olabilir. Şahıs ve durum etkileşimiyle bir biçimden diğerine geçişin somut niteliği belirlenir: Bunlar, duygu değeri ve deyişsel motiftir. Adıl değişimlerinin deyişselliğini Türkçe yazın örnekleriyle ayrı ayrılıkta gözden geçirelim.

Birinci ve ikinci kişi, genel olarak bildirişimle bağlantılıdır. Söz edimi koşulları arasında -sözün geniş anlamında- söz ediminin katılımcıları (konuşan kişi ve dinleyen kişi), aynı zamanda, onun yeri ve zamanı yer alır. “Dildeki birinci nokta, bu dili kullanmak üzere, en az iki kişiden oluşan bir ‘topluluk’ bulunmasıdır” (Başkan, 2003: 87). Son dönemlerde yoğunlaşmış insan odaklı çalışmaların temelinde de çok boyutlu dil kişiliği durmaktadır. V. A. Maslova, bu boyutları şöyle sıralamaktadır: Fiziksel-Ben, sosyal- Ben, intellektüel- Ben, duygusal- Ben, düşünen ve konuşan- Ben (Maslova, 2010: 7). Birbiriyle sıkı bir şekilde bağlantılı olan bu boyutlar bildirişimin deyişsel yönlerini de doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir.

Birinci tekil kişi, genellikle belirgin bir şekilde konuşan kişiyi bildirir. Konuşma sırasında tüm konuşmacılar kendilerini böyle adlandırır. “Dil öyle düzenlenmiştir ki, her konuşucuya kendini *ben* olarak adlandırarak dili tümüyle üstlenme olanağı verir” (Benveniste, 1995: 182). Bu şekil, eylemi kesin bir biçimde konuşan kişiye bağlar. Kullanımı da temel anlamıyla bağlıdır. Fakat ‘*ben*’ sözcüğünün anlamının her zaman ‘konuşan kişi’ olduğunu sanmak doğru değildir. Herkese ait edilebilen genel eylemler için de bazen birinci şahıs şekli kullanılabilir (ör. “Bana dokunmayan yılan bin yaşasın”).

Söyleşimde yer alan iki kişi birbirine karşı hem birinci hem de ikinci kişi olabilir. Her iki kişi kendisini ‘*ben*’, karşıdaki kişiyi ise ‘*sen*’ diye adlandırır. Birinci ve ikinci kişi adlarının bırakılması konuşmaya hareketlilik, hız kazandırır, konuşma dili ayrıntısı katar, bazen de kesinliği vurgular. Dilde ‘geldim’ ve ‘ben geldim’ bildirişimi, özünde aynı kişi ve aynı eylemle bağlı olsa da ifade ettikleri anlamla farklılık gösterirler. ‘Geldim’, eylemin konuşan kişi tarafından yapıldığını belirtse de kişiyi arka plana alarak eylemi vurgular. Oysa ‘ben geldim’ denildiğinde kişi, kendisini öne çıkarmakta, başka kişilerle karşılaştırmaktadır. Diğer adıl kullanımlarında da gözlemlenen bu durum, ya kişiyi özel olarak vurgular, ya da kıyaslama yapar. Ör.:

İkimiz ayrı dünyaların insanlarıyız ve galiba ben, evet öyle, senin dünyanı kıskanıyorum! (E. Işinsu, NY, 163)

Konuşan kişi bazen kendisinden bahsederken adıl değil, belli bir isim kullanabilir. Kişi sosyal durum belirtisi sayılan sözcükler kullanarak konuşmada kendi statüsüne işaret eder, ya da konuşmaya şaka ayrıntısı katar. Ör.:

Efem kulunuzu mu çağırdınız?.. (H. R. Gürpınar, ÖBK, 93)

İzin verirseniz istidanızla benideniz meşgul olayım. (R. N. Güntekin, Ç, 13)

İkinci kişi adlı olarak ‘*sen*’, temel özellikleriyle ‘*ben*’e çok benziyor. Ama konuşan kişiyle değil hitap edilen kişiyle bağlıdır. Bu sözcük de konuşma sırasında farklı kişilere, tüm konuşulan kişilere ait olabilir. Onun anlamı da sadece ‘muhatap’ olarak açıklanamaz. İkinci tekil kişi biçiminin kullanımı bu açıdan daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Temel anlam bazen tamamen arka plana itilir, yan anlamlar öne geçerek bağımsız bir nitelik kazanabilir. Bu durumları şöyle sıralayabiliriz:

Genel şahıs somut bir şahısla örtüşebilir. Bütün şahıs bildirim şekilleri belli durumlarda eylemin somut öznesiyle doğrudan ilişkilerini kaybederek “genel şahıs” anlamı kazanabilir. Ama

özellikle tekil ikinci kişi bu anlamı üstlenmiştir ve genellemeler de en çok ikinci kişiyle ifade edilir. Genel şahıs bildiriminin ikinci tekil kişi ile ifadesinin en güzel örneklerini atasözlerinde görebiliyoruz. Ör.:

“Sana taşla vurana sen aşla vur”.

“Sana vereyim bir öğüt: Ununu elinle öğüt”.

“Sen dost kazan; düşman ocağın başından çıkar”.

Fakat atasözleri dışında da genelleme yapılabilir. Ör.:

Oysa bir şey içebilmek, bir zamandan beri, her birisi deveye hendek atlatmak demek olan bir sürü işin yapılabilmesine bağlı: gideceksin, o kapıdaki kızı çağıracaksın, bir şey içmek istediğini, en önemlisi, ne içmek istediğini söyleyeceksin. (A. İlhan, ZBB, 30)

Bağlama göre birinci şahsa ait olabilir. Bu durum, daha çok iç konuşmaya özgüdür. Yani konuşan kişinin muhatabı yine kendisi olur. İç diyaloglarda kişi, kendisine başka biriymiş gibi ‘sen’ der, bazen adıyla bile seslenir. Bu durum konuşan kişinin kendini değerlendirmesi için kullanılır. Kişi kendi davranışlarından memnun olabilir ama çoğu zaman eleştirel yaklaşım öne çıkar. Ör.:

Haklısın, dedim içimdeki sese, nasıl da yorgunum, bitkinim..(E. Işınsoy, NY, 108)

Ey kızım Meryem hanım, dedim kendi kendime, nereden, nereye geldiğini düşünürsek, takıları takacağın bir günün geleceğini bilmen lazım..(E. Işınsoy, NY, 137)

Bazen birinci şahıs sanki bilerekten kendini eylemin sorumluluğundan uzak tutmak için ikinci şahıs kullanır. Eylem ikinci tekil kişiye bağlandığı zaman onun somut gerçekleştiricisi de bir nevi ortadan kalkmış olur.

Hitap edilen kişi belirsiz veya varsayımsal biri olabilir. Bu kullanım biçimini daha çok televizyon reklamlarında izleyebiliriz. Ör.:

“Kim tutar seni!”

“Nazar etme n’olur, çalış senin de olur.”

“Açken sen sen değilsin!”

Dilde karşıtlık ve karşılaştırma ilişkisi daha çok birinci ve ikinci kişi adlarını ile ifade edilmektedir. İnsan dış dünyayı önce kendi ayrıcalığının farkına vararak algılar. ‘Ben’ ve ‘öteki’ karşılaştırması da ‘ben- sen’ bağlamında oluşur. Konuşan kişi kendisini dış dünya ile kıyaslarken onun için muhatap hep ‘sen’dir. Türkçede oluşan kalıplar da bunu göstermektedir. Ör.: *Senli benli olmak* ‘aşırı ölçüde içten, teklifsiz olmak’, *seninki can da benimki patlıcan mı?* ‘senin canının değeri var da, benimkinin değeri yok mu’, *ben ettim sen etme* ‘ben bir yanlış yaptım sen de bana aynı şekilde karşılık verme, affet’, *sen giderken ben geliyordum* ‘ben bu oyunları senden iyi bilirim’, *sen ağa ben ağa, inekleri kim sağa?* ‘işten kaçınanlara şaka yollu söylenen bir uyarma sözü’, *sen ben davası* ‘bir konuda anlaşmazlığa düşüldüğünü anlatır’, *sen sağ, ben selamet* ‘iyi veya kötü bir sonuçla biten bir iş karşısında artık yapacak bir şey kalmadığını anlatır’ vb.

Onu da bir çarptırdın, bir yarmadan ne aşağı yuvarlandın mı, sen sağ, ben selamet. (A. Ağa-oğlu, FİG, 86)

Ben diyeyim yirmisi, sen de otuzu kırkı gelir. Baş edemeyiz onlarla. (S. Çokum, AB, 365)

‘*Sen*’ adının kalıplaşmış ifadelerde tek başına olarak da yer aldığı sıkça görülmektedir. Ör.:

Ya, sorma başıma gelenleri. Yengen de onun üstüne hastalandı mı sana! (M. Ş. Esenal, AİK, 26)

Arabaların arasına dalarken kadının, ardından: “Terbiyesiz, sen de!..” dediğini işitti. (A. Ağa-oğlu, FİG, 149)

Mirat, benden sana baba nasihati: sen sen ol, karı koca arasına gireyim deme. (R. N. Güntekin, Ç, 169)

Konuşma dilinde ve yazıda nezaket bildirim amacıyla ‘*sen*’ yerine ‘*siz*’ adılı kullanılmaktadır. ‘*Sen*’, yakın insanların birbirine, büyüğün küçüğe hitabında kullanılırken deyişsel- duygusal bir değerlendirme içermez. ‘*Siz*’ adılı da tanışmayan, birbirini az tanıyan, yakın ilişkilerde bulunmayan, resmi ortam durumunda insanların birbirine hitabıdır; bu durum da deyişsel değildir, hitap ettiğimiz kişiye ne olumlu ne olumsuz ilişkiyi bildirmez ve tek olası norm biçimi sayılır. Ör.:

Firdevs hanıma soruyordu: - Siz de üzüm istemez misiniz? (H. Z. Uşaklıgil, AM, 154)

Fakat bu adılar uygun sayılmayan durumlarda da birbirinin yerini alabilir. Söz gelimi, nezaket icabı olarak ‘*siz*’ kullanılması gerekirken ‘*sen*’ kullanılırsa duygu değeri ortaya çıkar. Eğer resmi ortamdaki arkadaşça ilişkiye geçişi bildirirse olumlu olarak değerlendirilebilir. Ama tanımadığı kişiye, resmi ilişkilerde bağlı bulunduğu kişiye bilerekten ‘*siz*’ yerine ‘*sen*’ ifadesi kullanılırsa onaylamama, hatta nefret bildirebilir. Bundan dolayı genellikle aşağılama olarak algılanır, olumsuz cevap tepkisi oluşturabilir. Yakın insanlara yönelik ‘*siz*’ kullanımı da kınama, hor görme, iğneleyici ironi içerir. Ör.:

-Cevdet, boşuna konuşuyorsun. Daha bu hususta karar vermedim, dedim.

- İyi ya vermedinse, yüksek kararınızı almanız için acizane bir tavsiyede bulunuyorum demektir.

- Bir kere bu alaylı konuşmanı kes! Hoşlanmam, bilirsin... (E. Işınsoy, KD, 40)

Muhatap kişiyi bildirmek için ‘*sen*’ ve ‘*siz*’ yerine ‘*biz*’, ‘*o*’, ‘*onlar*’ adılarının kullanımı da duygu değerlendirme aracıdır. ‘*Biz*’ kullanımı olumlu (acıma, onaylama, şefkat, arkadaşça şaka) ve olumsuz (onaylamama, hor görme, ironi, dalga geçme) olabilir. Bu açıdan bağlamda muhatapların kim olması önemlidir (örnek olarak, yaşlı- çocuk; yardımcı- yardıma, ilgiye ihtiyaç duyan, hasta- doktor diyalogunda olumlu ilişki bildirimidir). Konuşan kişi muhatabına ilişkin duygu, acı, endişe ile ilgili bir paylaşım içinde olduğunu belirtebilir, konuşmaya şaka ve alay ayrıntısı katabilir, beğenmeme, nefret, ironi, alay ifade edebilir. Acıma bildiriminde konuşan kişi sanki kendisini konuştuğu kişiyle paylaşım duygusuyla birleştirir. Ama bu birleştirme biçimleri konuşmanın ironik veya beğenmeme tonunda da olabilir (“İşimize gelmiyor değil mi?”). Benzeri kullanım Fransızca, Almanca, İngilizce, Rusça gibi dillerde de görülür. Eşit düzeyde bulunan yetişkin insanların birbirine hitabında ‘*sen*’ yerine ‘*biz*’ kullanımı genel olarak olumsuz duygu değeri taşır.

Üçüncü kişi adılı ‘*o*’ kendisinden önceki isim- özneyi güçlendirmek, altını çizmek için kullanılır. Üçüncü tekil, konuşan ve dinleyen dışında her kesi kapsayabilir.

‘*O*’ adılı öznelenerek şahsın yerini alabilir. Bazen de ad belirtmek istenmediğinde ‘*o*’ adılı kullanılarak şahsın önemi vurgulanır, durumun altı çizilir. Ör.:

Fakat “O” na ait düşünce ve ümitleri ne olursa olsun, bunlar hayatını Hulki ile birleştirmek için kendisine kuvvet verecek mahiyette değillerdi. Belki de Hulki böyle yumuşak huylu, çekingen ve zayıf karakterli olmasa, biraz olsun “O” na benzeyen bir tarafı olsa, hakikati hayale tercih etmeye, bu dürüst ve ağırbaşlı adamı sevmeye çalışacak ve sonradan onunla evlenecekti. (M. T. Berkand, OVK, 115)

Bazen de bahis konusu kişiyi yüceltme, onun ayrıcalığını belirtme amacı güder:

“Bütün diller O’ nu söyler...”

Özellikle üçüncü şahısta bağlam çok önemlidir. Adılın bazen hangi ismin yerini aldığı anlaşılıyor. Ör.:

... Ben bunu düşünürken dayımın sesini duydum:

-Hakkın var dostum. Ayşe büyüdükçe tıpkı ona benziyor.

İçimden birdenbire isyana, hiddete, acıya benzeyen bir his coştı ve hırçın bir sesle dayıma sordum:

-Kime benziyorum dayı “O” dediğiniz kimdir?(M. T. Berkand, OVK, 30)

Üçüncü kişi için de duygusal değerlendirme kullanılabilir. Ör.: küçük bir çocuğun bir özelliğine dikkat çekmek isteyen anne ‘biz’ biçimini kullanarak sevgi, şefkat bildirir (ör. “biz artık yürüyebiliyoruz”). İkinci tekil yerine kullanımı da ilgi çekicidir. Muhatapı bildirirken onu üçüncü kişi konumuna sokmak, olumsuz bir değerlendirmedir. Muhatap kişinin hareketi, sözü, niyeti olumsuz olarak yorumlanırken kullanılabilir. Ör.:

Tabii, hanımefendi beni elaleme rezil etmekten zevk duyacak, değil mi? (E. Işınsu, KD, 125)

Karşısındaki kişi hakkında üçüncü bir şahıs gibi konuşurken konuşmacı sanki bununla onu konuşmadan uzaklaştırır. Yaklaşımını ses tonuyla da destekleyerek onu horlar gibi davranır. Birine hitaben konuşulduğunda ikinci kişi (tekil veya çoğul) adılı yerine ‘o’ kullanılması saygısızlık, şahsı hor görme biçimi olarak algılanır.

‘Biz’ adılı, temel olarak konuşan kişinin de dahil olduğu şahıs grubunu gösterme işlevini yerine getirir. Kişi, her birine ‘sen’ diyebileceği topluluğa da ‘siz’ der (sen ve diğeri/ diğerleri). ‘Biz geldik’ derken eylem birçok ‘ben’ tarafından değil, ‘ben ve diğerleri’ tarafından gerçekleştirilir. Aslında çokluk bildiren ‘biz’ ve ‘siz’ zamirleri, anlama güç katmak için çokluk eki alarak ‘bizler’, ‘sizler’ biçiminde de kullanılabilir (bk. Korkmaz, 2003: 406)

Ama bunun yanı sıra, ‘biz’ adılı bağlam içerisinde, konuşmanın niteliğine bağlı olarak başka roller de üstlenebilir. Örnek olarak, konuşmacının eylem öznesine olan ilgisini ifade ederek tekil kişiye ait olabilir. Konuşan kişiyi bildirmek için ‘ben’ yerine ‘biz’ kullanımı, çeşitli duygu değerlendirmesi işlevini yerine getirir. Kişi, bir topluluk adına konuşabilir, alçak gönüllülük gösterebilir. Bu açıdan yazarı okur veya kitleyle birleştiren ya da kendi ‘ben’ini mütevazı bir şekilde saklamaya yardım eden yazar ‘biz’i dilde bir tür kalıp olmuştur.

‘Ben’ yerine ‘biz’ kullanımı belli deyişlerde kişinin kendini yüceltme, bazen de saygı amacına hizmet edebilir. Bu açıdan eski dönemlerde hükümdar fermanlarındaki ‘biz’, yüceltme, kendi değerini vurgulama anlamına gelmiştir. Bunların dışında alay, ironi, sitem vb. duygusal yaklaşım bildirimini de söz konusu olabilir. Ör.:

Fakat Feride'yi iki aydan aşağı olmamak üzere bu tatilde mutlaka bekliyoruz. Malum ya, biz de teyzesiyiz. (R. N. Güntekin, Ç, 62)

'Ben' yerine 'biz' kullanımı bazı sosyal- deyişsel bağlamlarda da görülür. D. N. Şmelyov, Rusçada da görülen bu kullanımın eski köy yaşam geleneklerine özgü oluşu yönünde bir fikir belirtmiştir. Araştırmacıya göre, konuşan kişi, sanki kendi 'ben'ini bağlı olduğu insanlar grubundan ayıramıyor (ya da buna karar veremiyor). Bu, kendisini bağımsız bir birey olarak görmeyen köylünün ezilmişliğinin bir göstergesidir (bk. Şmelyov, 2002:302).

D. N. Şmelyov'un "köylü 'biz'i" olarak adlandırdığı durum, Türkçede biraz farklı bir biçimde karşıya çıkar. Bu, kendisini başkalarının arkasında saklayan 'ben'dir. Kendini bir grubun, bir topluluğun üyesi olarak gören ve bunu da özellikle belirtme gereği hisseden kişi kendisinden 'biz' diye bahseder. Ör.:

Sabiha; - Senin, diyor, özel bir yolun yok!

Mehmed- Ali; - Bizim, diyor, özel bir yolumuz yok mu? (A. İlhan, ZBB, 43)

Karakter, bazen bu durumu o kadar kanıksar ki kendi kendiyile konuştuğunda bile 'biz' biçimini kullanır. Ör.:

Ondan sonra, biz iki Mehmed- Ali olduk; birbirimizi yemeye durduk. (A. İlhan, ZBB, 176)

Bu durum bazen komik bir efektte de dönüşebilir:

Onun karımız olduğunu, bütün bir ömrü birlikte yaşayacağımızı düşünmek, bizi mutluluktan çıldırtıyor. (A. İlhan, ZBB, 216)

Bazen muhatap kişi, konuşanın 'biz' derken kendisini kiminle veya kimlerle bir olarak gördüğünü anlamaz. "Ben ve daha biri/ birileri" biçiminin anlamı açık, somut olmayabilir. Bu durumda kişi, bilerekten açık bir gösterişle anlamadığını vurgular ("Biz derken kimi kastediyorsun?"); belli bir grubun adından konuşmaya hakkı olmadığını belirtmek ister ("Kendi adına konuş; her kes kendi adına konuşsun") vb.

Burada 'siz' hitabıyla bir benzeşme oluştuğu da düşünülebilir (yani eğer bir kişi için 'sen' yerine 'siz' deniliyorsa o zaman 'ben' yerine de 'biz' olabilir).

"Tevazu" bildirimiyile "kendi değeri"ni kanıtlama arasında oldukça çeşitli, bazen hiç beklenmedik geçişler ve yaklaşımlar olabilir. Bu durum bağlam içerisinde her zaman bireyseldir. Sabit birleşimlerde de kendine özgü genelleme duygusu içerir. ("Biz kendimiz de", "Biliriz", "Çok gördük" vb.) Genelleme bir tür abartma ile birleşerek tüm söyleme yayılır.

Fakat 1. çoğul şeklinin tüm kullanımları açık bir biçimde onun temel anlamını aydınlatır. Bu çekirdek anlam deyişsel ayrıntıların oluşmasında belirleyicidir.

Tek kişiyi bildirirken ağdalı bir 'biz' kullanımı, Batı Avrupa dillerinde Roma imparatorluğu zamanından itibaren bilinmektedir. Genel olarak saygı amacıyla tek kişi için çoğul kullanımı eskilere dayanan bir bildirişim özelliğidir. Bir kişi için saygı ifadesi olarak 'siz' denilmesi, Avrupa dillerinde 4. yy'ın ikinci yarısından bu yana resmi kullanımda görülür. Orta çağlardan itibaren nezaket şekli olarak farklı dillerde farklı şekiller pekişmiştir: Fransızca ve İngilizcede ikinci çoğul, İtalyancada üçüncü tekil, Almanca ve Dancada üçüncü çoğul biçimi bu işlevi yerine getirmiştir. Rus yazı dilinde 18. yy.'dan itibaren nezaket şekli ikinci çoğul biçimidir. Bu biçim, çoklukla bağlı olmadan özel bir anlam gibi sabitleşmiştir (bu konuda ayrıntılı olarak bk. Şmelyov,

2002: 300-301). İngilizcede ikinci çoğul biçimi tekili sıkıştırarak onun yerini almıştır. Tekil biçiminin şiirsel ve ağdalı dilde (ör. Tanrıya yakarıştta) korunduğu görülmektedir. Bu açıdan baktığımızda kültürler arası iletişimde nezaket hitabının belirli zorluklara yol açtığı söylenebilir. Konuyu çeviribilim bağlamında değerlendiren Ö. Başkan şöyle yazmaktadır: “İngilizcedeki (You) sözcüğü hem ‘*Sen*’ hem de ‘*Siz*’ anlamlarına geldiğinden, çeviriyi yapan kişi, acaba hangi noktadan başlayarak (Sen) biçimini kullanmaya girişecektir? Bu konuda karar vermenin kolay olmadığı, birçok çevirilerde, genel akışa aykırı düşen (Sen) veya (Siz) kullanımlarında görülebilmektedir” (Başkan, 2003: 251).

‘*Siz*’ nezaket biçiminin tekil için kullanımı çok çeşitli sosyal, günlük yaşam, yaş vb. koşullarla değişebilir. Konuşan kişi muhatabını belli bir mesafede tutmak için ona ‘*siz*’ biçimiyle hitap edebilir; bu, bir uzaklık göstergesi olur (‘Sen bana yakın biri değilsin, seni kendime yakın olarak görmüyorum). Ör.:

-O kralın adını da lütfeder misiniz?

Alay ediyordu, aldırmadan cevap verdim. (E. Işınsu, KD, 129)

Tek kişi için 3. çoğul biçiminin kullanımı hizmetli, memur vb. konuşmalarında görülen eski saygı biçimidir. “Sosyal katmanları” (aşamaları) yansıtan bu kullanım, Türkçenin dil sistemine girmemiş, sosyal ve deyişsel olarak sınırlı kalmıştır (ör.: *Müdür Bey teşrif ettiler*).

Genel şahıslı cümlelerde 3. çoğul fiil şekli kullanılır. Eylemi yapan ya genelleştirilir ya da kesin belirtilemez. Bu durumda kimin yaptığı değil, sürecin belirtilmesi önemlidir. Bu biçim, edilgen yapılarla eşanlamlılık oluşturur. Atasözlerinin metin içerisinde kullanımında da 3. çoğul şeklinin yer aldığını görüyoruz:

Eee, gelin de bana benzemeli. Gelin kaynana toprağından derler ya, zaten. (S. Çokum, AB, 301)

Ne demişler? İyilik düşün, iyilik bulursun. (A. Ağaoğlu, FİG, 225)

Bazı kalıplaşmış sözlerde de 3. çoğul biçimi kullanılır. Örnek olarak, sevilmeyen, hoş gitmeyen bir davranışta bulunan bir kimse için alay yollu olarak ‘sevsinler!’ sözü söylenir.

Niye kendinin öbür taraftan iyi olduğuna bu kadar rahat hükmedebiliyorsun? *Sevsinler!* (E. Işınsu, KD, 29)

Bu biçimin işlevi, eylemin mantıksal olarak tekil bir özneye ilgili olduğu durumlarda daha açık görülür. Ama bu somutlaştırma belirsiz (bilinmeyen veya genelleştirilen) özne görüşü ile yer değiştirerek bilinçli bir şekilde uzaklaştırılır (“sanki vurdular”; yemezler!”). Genelleştirme anlamı geniş zamanın “zamansız” (zaman olarak genelleştirilmiş) anlamlarıyla oluşturulur (“Meyveli ağacı taşlarlar”). Bu biçimler olumsuzlukta daha çok genellik kazanır: belli durumlarda belirtilen eylemin olmaması gerektiği, imkansızlığı, ya da yersiz olduğu durumlar (“düşene vurmazlar!”) bu şekilde ifade edilmiş olur.

Z. Korkmaz’ın da belirttiği gibi, adılar yalın olarak kendileri ile ilgili adların önünde özellikle onları pekiştirmek için kullanılabilir (bk. Korkmaz, 2003: 406). Ör.:

Çünkü bu olayın yarısı vaiz efendiye dil uzatan biz nakkaşlara yüklenecek tabii ki. (O. Pamuk, BAK, 444)

Belli bir nitelendirme söz konusu olursa (özellikle 1. tekil durumunda) adıl, adlardan önce veya sonra kullanılabilir. Ör.:

Vah zavallı ben. (E. Işınsu, KD, 44)

Ben zavallı da dans etmekten paçavraya döndüm. (M. Ş. Esendal, AİK, 241)

Bütün hayatı boyunca çok aşık bir şekilde en iyi boyayı sürmüş, en güzel çizgiyi çekmiş, en iyi nakış yapmış beni, ta çıraklıktan beri kıskandıklarını saklayamıyorlardı artık. (O. Pamuk, BAK, 443)

Bu durum, dilde belli kalıpların oluşmasını sağlamıştır.

2. Sonuç

Konuyu özetlemek gerekirse;

Kişi adlarının dil göstergeleri arasında vazgeçilmez bir yeri vardır. Adıl kullanımının insanın zihinsel eylemleriyle, yaptığı değerlendirmelerle doğrudan bağlantılı olması ona daha farklı bir bakışla bakmamızı sağlar.

Adıllar, insan odaklı araştırmaların da temelinde bulunan ‘ben ve öteki’ karşıtlığını dile taşıyan en önemli dil birimleri arasında yer alırlar.

Sayılarının çok sınırlı, içeriklerinin yalın olmasına karşın adıllar dilde deyişselliğe önemli katkı sağlamaktadır. Bildirişimde birbiriyle yer değiştirmesi onların anlam içeriklerine duygu değeri katar. Adıllar, evrensel kavramlar olsa da deyişsel yönleriyle kültürler arası iletişimde belirli sorunlara yol açabilirler.

Kaynakça

- Aksan, D. (1999). Anlambilim. Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2003). Dil, Şu Büyülü Düzen... Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Başkan, Ö. (2003). Bildirişim. İnsan-dili ve Ötesi. İstanbul: Multilingual.
- Benveniste, E. (1995). Genel Dilbilim Sorunları (çeviren: Erdim Öztokat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). Ankara: TDK Yayınları: 827.
- Krongauz, M. A. (2005). Semantika, 2-e izdaniye. Moskva: İzdatel’skiy tsentr “Akademiya”.
- Maslova, V. A. (2010). Lingvokul’turologiya, 4-e izdaniye. Moskva: İzdatel’skiy tsentr “Akademiya”.
- Meçkovskaya, N. B. (2008). Semiotika: Yazık, Priroda, Kul’tura. Moskva: İzdatel’skiy tsentr “Akademiya”.
- Öztürk, B. (2000). Türkçe Bir Adıl- Düşürme- Dili mi? XIII. Dilbilim Kurultay Bildirileri, s.54- 64.
- Şmelyov, D. N. (2002). İzbranniye Trudi po Russkomu Yazıku. Moskva: Yazıkı Slavyanskoy Kul’turu.
- Uzun, N. E. (2000). Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe. İstanbul: Multilingual.

Yazın kaynakları ve kısaltmalar

- Adalet Ağaoğlu (1994). Fikrimin İnce Gülü (A. Ağaoğlu, FİG), Oğlak Yayıncılık, 7. Baskı, İstanbul.
- Attila İlhan (2000). Zenciler Birbirine Benzemez (A. İlhan, ZBB), Bilgi Yayınları, 5. Basım, Ankara.
- Emine Işınsu (1997). Nisan Yağmuru (E. Işınsu, NY), Ötüken Neşriyat, İstanbul.

- Emine Işınsu (1999). *Küçük Dünya* (E. Işınsu, KD), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Hüseyin Rahmi Gürpınar (1945). *Ölüm Bir Kurtuluş mudur?* (H. R. Gürpınar, ÖBK), Hilmi Kitabevi, İstanbul.
- Memduh Şevket Esendal (2000). *Ayaşlı ile Kiracıları* (M. Ş. Esendal, AİK), Bilgi Yayınevi, 8. Basım, Ankara.
- Muazzez Tahsin Berkand (1980). *O. Ve Kızı* (M. T. Berkand, OVK), İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti, 6. Baskı, İstanbul.
- Orhan Pamuk (2005). *Benim Adım Kırmızı* (O. Pamuk, BAK), İletişim Yayınları, 24. Baskı, İstanbul.
- Reşat Nuri Güntekin (1999). *Çalıkuşu* (R. N. Güntekin, Ç), İnkılap Kitabevi, 55. Baskı, İstanbul.
- Sevinç Çokum (1996). *Ağustos Başağı* (S. Çokum, AB), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Halid Ziya Uşaklıgil (1939). *Aşk-ı Memnu'* (H. Z. Uşaklıgil, AM), Hilmi Kitabevi, İstanbul.

Extended abstract in English

Pronouns have limited words compared with the other groups of words separated functional and semantic aspects. Turkish Personal pronouns also consist of six words. Personal pronouns are the words that can be used instead of live and, sometimes, inanimate objects. The wide area and the frequency of use enable them to exist in the basic vocabulary. Existence of the concept of personal pronouns in different languages indicates that this concept has universal area. The contemporary researches on the connection of language with mind proves that like some few specifiers the usage of personal pronouns is also directly related to human psychology.

Personal pronouns are the group of words that shows different qualities from all of the other indicators in the language. It's known that personal pronouns are the first mainstays to identify the subjectivity in language. Pronouns are among the most important language units that carry the 'I' and the other' opposition to language; this opposition is also on the basis of people-oriented researches.

The Turkish personal pronouns grammatically exist in almost all related studies. However, these words were not analyzed in stylistic aspect, their very rich stylistic features weren't handled enough. In this work, the stylistic qualities of personal pronouns changings are analyzed, and it's explained with the examples selected from literary works. The reasons for the emergence of stylistics in pronouns are studied in linguistic context.

Personal pronouns are clear and obvious. They don't include any additional information about living creatures that they replaced. Although every pronoun and every status of pronoun usage have designated functions, their direct meanings and functions can mutually exchange in various conditions of expression. The expressive colors of these words occur in case of mutual exchange. Using of one pronoun instead of the other is the emotional assessment tool more than expression of person. This situation may be expression tool of the multidirectional details of communication between connecting people. The concrete quality of transformation is determined by personal and status interaction: these are the value of emotion and expressive motif.

First and second persons are related to communication overall. The contrast and relation of comparing in language are expressed with first and second personal pronouns. Human recognizes the outside world firstly by realizing its privileges. So, comparison of 'I' and 'other' occurs in the 'I- you' context. For talking person interlocutor is always 'you' when he compares himself to the outside world. Set phrases that formed in Turkish also indicate this situation.

First-person singular, significantly notifies the talking person. This form connects the verb definitely to the talking person. Its usage is also related to the basic meaning, but sometimes for general verbs that belong to everyone it can be used in the form of a first-person.

The second person pronoun 'you' is related to the addressed people. However, its meaning can not be explained just as 'interlocutor'. The usage of the second- person singular form has more diversity in this aspect. Basic meaning sometimes is left to the background completely and connotations can have independent characteristic by getting ahead. These conditions are as follows: General person may overlap with a concrete one; it may belong to first-person; adressed person may be uncertain or hypothetical, etc.

Using of 'we', 'he', 'she', 'it', 'they' pronouns instead of 'you' (in singular) and 'you' (in plural) to inform the interlocutor, is a tool of feelings evaluation. The using of 'we' pronoun can be

positive and negative. In this aspect, it's important that who the interlocutor is. Talking person can express his feelings, pain, anxiety about his interlocutor, or add details of jokes and teasing, states dislike, hatred, ridicule. To use the interlocutor in third-person position while expressing him is a negative evaluation.

The first and second person pronouns may not be used during the communication. This usage form adds activity and speed, speech language detail to speech, and sometimes emphasizes definiteness.

It is very important especially the coherence in third-person. Sometimes it may not be understood which noun is replaced by pronoun. Sometimes it is emphasized the importance of person by using 'he', 'she', 'it' when it's not desirable to say the name.

'We' pronoun may assume many roles in context depending on the characteristics of the communication. Usage of 'I' instead of 'we' for expressing the talking person performs the function of various emotions' evaluation. Person may answer for a community or can show humility. The person who sees himself as a member of a group or a community and wants to express it especially, uses 'we', when he is talking about himself. This pronoun in certain phrases may serve for a purpose of glorifying himself, or sometimes for a purpose of respect. Other than these, the expressions of irony, ridicule, reproach etc. may be considered as forms of emotional referants.